

KNJIŽEVNOST V OSNOVNOŠOLSKIH BERILIH

(Statistična in delna vsebinska analiza)

Uvod

Kot sodelavca nove serije srednješolskih beril (1.–3. del že izšli, 4. del v pripravi) me je že pred leti začelo zanimati, kaj in koliko česa je v osnovnošolskih berilih. Šlo mi je že takrat za premislek, iz kakšnih temeljev (ti temelji so pač osnovnošolska berila od 1. do 8. razreda) izhajajo srednješolska berila, ki jih je pripravljala naša skupina. Moja nevednost o osnovnošolskih berilih je bila domala popolna, saj nikoli nisem učil na osnovni šoli, a tudi branja teh beril se nisem lotil. Če bi bila nova srednješolska berila bolj avtorsko samostojna, bi si moral seveda osnovnošolska berila že prej ogledati. Ker pa smo bili le izvajalci učnega načrta in opremljevalci že vnaprej določenih besedil (tak način se mi zdi neustrezen in preveč omejujoč), primerjava z osnovnošolskimi berili neposredno ni bila potrebna, a tudi do časa za zaželeno analizo nisem prišel.

Sedanjo analizo opravljam z namenom, da ugotovim:

1. kaj in koliko česa je v berilih,
2. kakšen razgled po književnosti omogočajo berila,
3. česa je v berilih premalo (preveč) in kaj po mojem mnenju pomembnega manjka.

Analizirana so bila osnovnošolska berila, ki so v rabi v šolskem letu 1989/90. To so: Prvo berilo (Lj. MK 1989, 117 str.) – sestavljalke: Helena Veselko, Darinka Sivec, Zdenka Lampič;

Zvonec kliče: Berilo za drugi razred osnovne šole (Lj. MK 1985 – berilo je v potrjeni rabi od leta 1973 – 207 str.) – sestavjalci: Vladimir Cvetko, Bogomil Gerlanc, Andrej Šavli, Venceslav Winkler;

Dobro jutro, sonce: Berilo za tretji razred osnovne šole (Lj. MK 1986 – berilo je v potrjeni rabi od leta 1974 – 162 str.) – sestavjalci: Vladimir Cvetko, Bogomil Gerlanc, Marija Jalen, Darinka Sivec, Andrej Šavli, Venceslav Winkler;

Drevo iz zemlje rase: Berilo za četrti razred osnovne šole (Lj. MK 1987 – berilo je v potrjeni rabi od leta 1976 – 139 str.) – sestavjalci: Vladimir Cvetko, Bogomil Gerlanc, Marija Jalen, Darinka Sivec, Andrej Šavli, Venceslav Winkler;

Srečno, domovina: Berilo za peti razred osnovne šole (Lj. MK 1987 – berilo je v potrjeni rabi od leta 1976 – 179 str.) – sestavjalci: Vladimir Cvetko, Bogomil Gerlanc, Marija Jalen, Darinka Sivec, Andrej Šavli, Venceslav Winkler;

Iz roda v rod: Berilo za šesti razred osnovne šole (Lj. MK 1987 – berilo je v potrjeni rabi od leta 1978 – 210 str.) – sestavljalec Stane Mihelič;

Vezi med ljudmi: Slovensko berilo za sedmi razred osnovne šole (Lj. MK 1987, 271 str.) – sestavljalec Gregor Kocijan in Stanko Šimenc;

V nove zarje: Slovensko berilo za osmi razred osnovne šole (Lj. MK 1989, 292 str.) – sestavljalec Gregor Kocijan in Stanko Šimenc.

Statistika enot (naslovov)

1. berilo: skupno 126 enot, 106 slovenskih in 20 tujih (= prevedenih)
2. berilo: skupno 184 enot, 171 slovenskih in 13 tujih,
3. berilo: skupno 123 enot, 103 slovenske in 20 tujih,
4. berilo: skupno 97 enot, 74 slovenskih in 23 tujih,
5. berilo: skupno 106 enot, 68 slovenskih in 38 tujih,
6. berilo: skupno 88 enot, 59 slovenskih in 29 tujih,
7. berilo: skupno 68 enot, 47 slovenskih in 21 tujih,
8. berilo: skupno 82 enot, 63 slovenskih in 19 tujih.

Opombe:

1. Enote so seveda različno dolge: od nekaj vrstic do nekaj strani,
2. če so enota (naslov) pregovori ali uganke, štejem to kot eno enoto in ne kot več enot,
3. kot vidimo, ponudi daleč največje število enot 2. berilo, ki pa po straneh ni najboljše,
4. razmerje med temeljno, to je slovensko ali domačo književnostjo in tujo (prevedeno) je povsod ustrežno in ugodno. Razmerje je približno takole: 1. berilo – 5 : 1, 2. berilo – 13 : 1, 3. berilo – 5 : 1, 4. berilo – 3 : 1, 5. berilo – 2 : 1, 6. berilo – 2 : 1, 7. berilo – 2 : 1, 8. berilo – 3 : 1.

Statistika avtorjev

1. berilo: 52 slovenskih (+ 9 ljudskih besedil + 2 odlomka iz časopisja) in 13 tujih (+ 4 ljudska besedila);
2. berilo: 74 slovenskih (+ 24 ljudskih besedil) in 8 tujih (+ starogrška zgodba);
3. berilo: 56 slovenskih (+ ljudskih besedil + 2 odlomka iz časopisja) in 15 tujih (+ ljudska besedila);
4. berilo: 57 slovenskih (+ 2 ljudski besedili) in 21 tujih (+ ruska revolucionarna pesem);
5. berilo: 44 slovenskih (+ 6 ljudskih besedil) in 35 tujih (+ pionirska pesem iz Vietnama);
6. berilo: 32 slovenskih (+ 6 ljudskih besedil + partizanske anekdote) in 18 tujih (+ 3 ljudska besedila + grška bajka + partizanske anekdote);
7. berilo: 30 slovenskih (+ 3 ljudska besedila) in 21 tujih;
8. berilo: 40 slovenskih in 18 tujih (+ staroegipčanska pesem).

Pomembnejši tuji avtorji v berilih:

1. berilo: A. A. Milne, L. N. Tolstoj,
2. berilo: C. Collodi,
3. berilo: P. S. Buck, J. in W. Grimm, S. Lagerlöf, F. Salten;
4. berilo: H. C. Andersen, D. Defoe, A. de Saint Exupery, R. Guillot, O. Preussler, L. N. Tolstoj,
5. berilo: H. C. Andersen, I. Asimov, C. Dickens, A. de Saint Exupery, R. Kipling, I. A. Krilov, F. Molnar, J. Steinbeck, B. Traven, I. S. Turgenjev, M. Twain;

6. berilo: H. C. Andersen, I. Andrić, Ezop, Homer, I. A. Krilov, J. de Lafontaine, W. Reymont;

7. berilo: G. Boccaccio, G. G. N. Byron, H. Heine, E. Hemingway, G. de Maupassant, Molière, Ovid, P. Petrović Njegoš, B. Nušić, B. Prus, A. Šenoa, L. N. Tolstoj;

8. berilo: Ajshil, I. Andrić, R. Bradbury, I. Calvino, M. Gorki, H. Hesse, B. Koneski, M. Krleža, C. Miłosz, P. Neruda, W. Shakespeare.

Opombe:

Časovno segajo avtorji od antike (Ajshil) do sodobnosti (Miłosz). Zastopana so obdobja renesanse (Boccaccio, Shakespeare), klasicizma (Molière) in romantike (Byron, Heine). Prevladujejo, kar je normalno, avtorji 19. in 20. stoletja. Tudi prostorsko (nacionalno) je sestava avtorjev dokaj pisana. Zastopane so naslednje književnosti: angleška, ruska, italijanska, ameriška (ZDA), nemška, švedska, danska, francoska, madžarska, srbska, starogrška, poljska, črnogorska, hrvaška, makedonska, španska (latinskoameriška). Gotovo iz svetovne književnosti marsikaj pogrešamo. Posebej so zanemarjeni nekateri tipi lažje, zabavne književnosti (zgodovinski, pustolovski, kavbojski, detektivski ipd. roman oziroma povest). Če si ogledamo knjigo L. Zubka Vitezi brez meča, v kateri je predstavljeno 15 znanih svetovnih, za mladino primernih avtorjev, npr. opazimo, da jih je v berilih (1–8) zastopanih le 5 (Defoe, Andersen, Dickens, Twain, L. N. Tolstoj). Manjkajo pa tile: Cervantes, Swift, Scott, Cooper, Dumas, Puškin, Beecher Stowe, Verne, Sienkiewicz, May. To le bolj mimogrede, saj se bomo podrobneje ukvarjali le z udeležbo slovenske književnosti v berilih.

Pomembnejši slovenski avtorji v berilih

Medtem ko za svetovno književnost v osnovnošolskih berilih zadošča prikaz nekaterih vzor(č)nih avtorjev in ni toliko nujen zgodovinski pregled svetovne književnosti, pa je s slovensko književnostjo drugače. Poleg prikaza pomembnih avtorjev (oziroma njihovih del) je potreben tudi prikaz razvoja slovenske književnosti, torej – gre za temeljno gojitev (kulturno)zgodovinskega spomina skozi literarna dela v duhu Župančičeve Iz veka v vek, iz roda v rod... Ob pregledu slovenskih avtorjev bi sicer lahko ločevali pravo mladinsko književnost od književnosti, ki je za mladino primerna. Razumljivo je, da je glede na razvojno stopnjo (mladost) učencev osnovne šole prvi tip književnosti (mladinske) pravzaprav izraziteje predstavljen. Ker pa so pomembni avtorji mladinske književnosti v veliki večini tudi pomembni avtorji »odrasle« književnosti, ločevanje nima večjega smisla. Slovenske književnosti se bomo lotili drugače: ne po razredih kot pri svetovni književnosti, marveč razvojno (od Trubarja do danes), avtorji bodo predstavljeni v celotnem svojem deležu v berilih (1–8), v oklepaju pa bo povedano, koliko enot imajo v berilih, npr. P. Trubar (2).

Začnimo kar z *ljudskim slovstvom*. V berilih (1–7) je skupno 57 enot ljudskega slovstva. Od pomembnih naslovov omenimo: Peter Klepec, Sirota Jerica, Rabeljsko jezero, Kralj Matjaž, Pegam in Lambergar, Galjot (Lepa Vida ter Rošlin in Verjanko sta uvrščena šele v srednješolsko 1. berilo). Pogrešam predvsem bajko Zlatorog in Miklovo Zalo (J. Kelemina: Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva).

Reformacija predstavljata P. Trubar (2) in A. Bohorič (1).

Razsvetljenje: A. T. Linhart (1 – odlomek iz Županove Micke), V. Vodnik (3). Pri Vodniku vsekakor manjka zgodovinsko pomembna pesem Ilirija oživiljena, pogrešam pa tudi kako basen, npr. Sraka in mlade in še bolj Nemški in kranjski konj.

Romantika: F. Prešeren (9 + 1 odlomek). Zaradi izjemnega pomena Prešerna si oglejmo kar celotni seznam. Zdravljica nastopi 2 ×, enkrat v odlomku (4. berilo) z dvema kiticama

in enkrat v celoti (7. berilo). Druge objavljene Prešernove pesmi so: Apel in čevljar, Krst pri Savici – Uvod, Pod oknom, Povodni mož, Turjaška Rozamunda, 6. gazela, Glosa in epigram. Vsekakor smiseln in pretehtan izbor. Od sodobnikov manjka J. Cigler (odlomek iz Sreče v nesreči).

Od romantike k realizmu: J. Trdina (2) je premalo in premalo izrazito predstavljen; F. Levstik (3) je izbran ustrezno, saj sta upoštevani glavni deli: Martin Krpan in Tugomer. S. Jenko (5 + 1 ponovitev) – pri Jenku je treba vsekakor omeniti očitno malomarnost oziroma nesmiselnost. Ista pesem (12. obraz) je pod različnima naslovoma objavljena v 5. in 6. berilu! V 5. berilu z naslovom O večerni uri in v 6. z naslovom Srčno jih pozdravi! Zakaj ta skromna pesem kar dvakrat? V njej ni drugega kot naivni panslavizem savsko-donavske smeri. Kje je sijajni 7. obraz (Zelen mah obrašča) ali pomembni 16. obraz (Zida drobna mravlja) ali pa 19. obraz s prijaznim življenjskim vodilom (Zarja dan pripelje)? Pogrešam še pesem Trojno gorje (prišla ni niti v 2. srednješolsko berilo!). Manjkajo pa tudi ljubka Naš maček, pomenljivi Uvod in satirična Na zbiranje. F. Erjavec (4); J. Stritar (1) – medtem ko je Erjavec še nekako predstavljen, je zelo na kratko odpravljen Stritar (ena sama uganka!). Manjka vsaj kak Dunajski sonet (npr. tisti o liberalnem Slovencu!), a tudi kak odlomek iz proze. Težko je razumljivo, da sploh manjka – Mencinger! J. Jurčič (4) – pri Jurčiču marsikaj pomembnega in primernega manjka (npr. Jurij Kozjak, Sosedov sin, Rokovnjači . . .). S. Gregorčič (2) je dokaj skromno predstavljen. Kar nerazumljivo pa je, da manjka pesem Soči! I. Tavčar (2) – odločno premalo je tudi tega našega klasika (le Tržacan in odlomek iz Visoške kronike). Kje so Cvetje v jeseni, Vita vitae meae, Izza kongresa, 4000 . . . J. Kersnik (2) – kot pri Tavčarju premajhen izbor, upoštevana nista niti Ciklamen niti Agitator; A. Aškerc (4) – je predstavljen solidno z naslednjimi pesmimi: Brodnik, Kronanje v Zagrebu, Čaša nesmrtnosti, Godčeva balada. F. Milčinski (9) je primerno zastopan. Nerazumljivo pa manjka kak odlomek iz Ptičkov brez gnezda! F. S. Finžgar (3 + 1 ponovitev) – številčno in tekstovno ustrezen izbor: krajša proza, roman (Pod svobodnim soncem) in drama (Veriga). Povsem odveč pa je podvajanje teksta Moj nožič. Da je stvar še bolj čudna, je v 3. berilu daljši odlomek, v 4. berilu pa krajši odlomek iz tega teksta (pričakovali bi obrnjeno). Sestavljalci obeh beril pa so bili isti! Z. Kveder (1) – umestno je predstavljen tudi prva naša pomembnejša pisateljica.

Nova romantika (moderna): D. Kette (5) – med 5 enotami je 1 mladinska zgodba, 1 mladinska pesem in 3 pesmi, med njimi znamenita Na otčevem grobu. Pogrešam vsaj še znano programsko: Popolnitev bodi moj edini vzor . . . J. Murn (5) je kar ustrezno predstavljen. Seveda manjka antologijska Ko dobave se mrače, zlasti ker ni uvrščena niti v srednješolsko 2. berilo. I. Cankar (10) – izbor sestavlja 9 pripovednih enot in odlomek iz komedije Za narodov blagor. Številčno je Cankar zadovoljivo upoštevan, manjkata pa mi že ob prvem pogledu na izbor 2 teksta (uvrščena nista niti v 2. srednješolsko berilo!): vzorna črtica Skodelica kave in pa znameniti odlomek iz Kurenta, t. i. Nebesa pod Triglavom. Vsaj pomembnost slednjega odlomka je tolikšna, da brez njega berila ne bi smela biti. Zgodovinski spomin govori, da so ta odlomek trgali iz čitank v stari Jugoslaviji. Zdaj smo torej že toliko napredovali, da tega sami ne uvrščamo več v berila! Tako s stališča Cankarjeve umetniške proze, lepote slovenskega jezika, narodne in domovinske vzgoje je ta odlomek povsem nepogrešljiv (ob tej zanosni domovinski hvalnici pa seveda danes ne bi bil odveč opozarjajoč mento v podobi kakega dokumentarnega ekološkega filma o Sloveniji!). O. Župančič (28) je avtor, ki je v berilih največkrat zastopan. Največ seveda kot mladinski pesnik (1.–6. berilo). Potem ko ga v 7. berilu ni, je v 8. berilu predstavljen kot pesnik »za odrasle« (6 enot). Med temi 6 enotami so 4 antologijske pesmi: Vseh živih dan, Z vlakom, Zdravica in Žebljarska. Manjka še kaka programska štirivrstičnica (npr. Kuj me, življenje).

kuj ali pa Živeti-umreti je usoda naša, z nacionalnopolitičnega vidika pogrešam Zemljevid, z vedno se obnavljajočega generacijskega vidika pa Pesem mladine. A. Gradnik (6) je dovolj dobro izbran. Moti le pesem Maj, ki je le slaba verzifikacija. P. Golia (3) – 1 pesem in 2 odlomka iz iger. L. Novy (3).

Ekspressionizem in novi realizem (književnost med vojnama): I. Pregelj (1); F. Bevk (21) je zastopan predvsem z mladinskimi spisi, najdemo pa tudi odlomek iz Kaplana Martina Čedermaca; J. Jalen (2) – tudi odlomek iz Bobrov; J. Kozak (4); Prežihov Voranc (2 + 1 odlomek) – ob tem našem pomembnem avtorju velja opozoriti na neenotno rabo njegovega priimka v abecednih kazalnih beril (npr. 3. berilo – Prežihov Voranc, 4. berilo – Kuhar Lovro), izboru sicer ni kaj očitati. Najdemo pa spet ponavljanje tekstov: v 2. berilu je odlomek črtice Prvi maj, v 6. berilu pa je objavljena celotna črtica. T. Seliškar (9); S. Kosovel (15 + 1 ponovitev) – številčno in vsebinsko dokaj dober izbor. Odveč je seveda ponavljanje pesmi Burja (2. in 4. berilo!). Osmo berilo nas seznanja tudi z avantgardističnim Kosovelom (Kons 4). E. Kocbek (1) – odlomek iz Listine; I. Rob (1) – žal brez odlomka iz Desetega brata in brez kake krajše travestije. Humor je žal sploh skrajno zanemarjeno področje v vseh naših berilih! A. Ingolič (7) – v 8. berilu je odlomek iz romana Na splavih; M. Kranjec (10) – v 8. berilu je odlomek iz romana Strici so mi povedali; C. Kosmač (5) – med teksti sta noveli Gosenica in Sreča; F. Godina (3); I. Potrč (2); B. Kreft (1) – odlomek iz Velike puntarije; M. Bor (16) – tudi pri tem avtorju moti neenotna raba v abecednih kazalnih: do 5. razreda je Bor, od 6. Pavšič! Izbor je primeren. K. Destovnik-Kajuh (8) – k izboru ni kaj reči, morda pa bi vendarle Slovenska pesem prišla že v kako osnovnošolsko berilo namesto v 3. srednješolsko.

Književnost po 1945: pregled pesnikov (vidik naštevanja je generacijski) – C. Vipotnik (1) – pesem Zelen grobek; I. Minatti (5); L. Krakar (4); C. Zlobec presenetljivo manjka; T. Pavček (19) – predvsem je predstavljen kot mladinski pesnik, v 8. berilu pa je pesem Preproste besede; J. Menart (4); K. Kovič (13), D. Zajc (8); G. Strniša (2) – v 9. berilu je pesem Orion kot primer teksta za popevke – vsekakor dobra zamisel; S. Vegri (4); S. Makarovič (12) – je sicer bolj predstavljena kot mladinska pisateljica, v 8. berilu pa je pesem Jutro; N. Grafenauer (7) – v 7. berilu je pesem Ljubezen iz zbirke Skrivnosti; E. Fritz (1); T. Kuntner (2); B. A. Novak (2); pregled pisateljev: M. Mihelič (3); B. Pahor (2); A. Rebula (1); B. Zupančič (2); I. Zorman (2); L. Suhodolčan (9); L. Kovačič (3); Ž. Petan (2); P. Zidar (2) – pogrešam predvsem odlomek iz avtorjeve najboljše mladinske knjige Pišem knjigo; R. Šeligo (1); T. Partljič (1) – odlomek iz komedije Moj ata, socialistični kulak. Razumljivo je, da niso bili naštetni vsi slovenski pisatelji in pisateljice, ki so upoštevanji v berilih.

Sklep

Potem ko smo si na vzorčnih primerih ogledali, kaj in koliko česa je v osnovnošolskih berilih, lahko ugotovimo, da omogočajo berila vsaj ilustrativen razgled po svetovni književnosti in dokaj izčrpen razvojni pregled slovenske književnosti od začetkov do naših dni. Predvsem pri slovenski književnosti sem posebej omenjal tekste, ki so bili prezrti, a po mojem mnenju v berila neogibno spadajo. Marsikaj v berilih pa bi tudi brez škode (ali celo v prid) odpadlo.

Obravnavana osnovnošolska berila očitno spadajo v antologijski tip. To se pravi: ni treba vseh tekstov prebrati (predelati), ampak so pač na razpolago za branje (obdelavo). Posamezni predavatelji-ce lahko uporabijo te tekste, drugi(e) pa one. Enako je z dijaškim zornim kotom: nekdo bo prebral več (vse), drug le malo, tisto nujno. Vprašanje zunaj moje

analitične možnosti je seveda: Koliko berila (teksti) pritegnejo, izobrazijo, informirajo in vsestransko oblikujejo učence. Naloga sestavljalcev čitank pa je seveda predvsem v tem, da mladim bralcem ponudijo kar najprimernejše oziroma najboljše branje (metodična priprava besedil bi terjala posebno analizo). Če si ogledamo osnovnošolska berila še z vidika, s kako (možno) razgledanostjo navdajo učence ob prestopu v srednjo šolo, se zdi, da je rezultat kar ugoden. Seveda pa bi srednješolska berila morala trdneje temeljiti na osnovnošolskih, graditi na njih in ne ponavljati tekstov. Tudi srednješolska berila naj bi bila avtorska, antologijska, ponudila naj bi nekaj več kot zgolj suhoparno izpeljavo učnega načrta.

Andrijan Lah
Ljubljana

Prejeli smo v oceno

Aage A. Hansen-Löve, Der russische Symbolismus. System und Entfaltung der poetischen Motive, I. Band: Diabolischer Symbolismus, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1989.

Boris Paternu, Modeli slovenske literarne kritike. /Od začetkov do 20. stoletja/, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 1989.

F. M. Dostojevski, Nova beseda. Zapisi in razmišljanja o /literarni/ umetnosti in umetniškem ustvarjanju, Izbral, uredil in spremno študijo napisal Aleksander Skaža, Cankarjeva založba, Ljubljana 1989.